

EXODUS

Raamatun punaisia lankoja

Timo Eskola/STI 11.2.2014

Ensimmäinen eksodus synnytti Israelin vanhatestamentillisessä uskonnessa pääsiäisen eli pääsemisen. Kansan todennäköisesti suurin juhla kannatteli historiallista muistoa: ”Muistakaa tämä päivä, jona lähditte Egyptistä, orjuuden maasta” (2. Moos. 13:3).

Egyptistä vapautumisen muisto Vanhassa testamentissa

Egyptistä vapautuminen oli Vanhan testamentin mukaan Israelille ”säädös”, joka tuli olla ”merkki kädessä” ja ”tunnus otsalla” (kuten raamatunlausekotelot). Se samastui Herran lain muistamiseen: ”että Herran laki aina pysyisi huulillasi ja sinä muistaisit, kuinka Herra väkevällä kädellään vei sinut pois Egyptistä” (2. Moos. 13:9). Saman toteaa ensimmäinen käsky: ”Minä olen Herra, sinun Jumalasi, joka johdatin sinut pois Egyptistä, orjuuden maasta” (20:2). Vrt. Deut: ”Me olimme faraon orjia Egyptissä, mutta Herra johti meidät väkevällä kädellään pois Egyptistä ja teki suuria ja tuhoisia ihmeitä ja tunnustekoja faraolle ja hänen hovilleen meidän silmiemme nähden” (5. Moos. 6:21). Egyptistä vapautumisesta muodostui Israelille suuren metanarratiivin kannatteleva credo, jota teologit toistelivat yhä uusissa tilanteissa, sekä onnen että kriisin ja lankeemuksen aikoina (5. Moos. 26:8; Tuom. 2:1; 1. Sam. 8:8; 2. Sam. 7:6; Neh. 9:9-18; Hoos. 12:14). Eksodus merkitsee ulos lähtemistä ja vapautumista, mutta sanoman tähtäimenä on luvattu maa. Eksoduksen teologia ei tyhjenny erämaavaellukseen eikä Herran lakia säilyttävän Jumalan kansan ajatukseen. Se odottaa lupauksen maata, ”maitoa ja mettä”.

Vapautumisen tematiikka vaihtuu

Myöhemmin pakkosiirtolaisuuden muuttaessa Israelin kansan tilannetta myös käsitys Israelin sidonnaisuuksista sai uusia kohteita. Kertomuksen luonne hieman vaihtui. Jeremia vertaa orjuuden tilanteita keskenään ja laatii uuden tunnustuksen, josta tulee uuden eksoduksen peruste.

Herra sanoo: ”Vielä tulevat päivät, jolloin ei enää sanota: ‘Niin totta kuin Herra elää, hän, joka toi israelilaiset Egyptin maasta,’ Sen sijaan sanotaan: ‘Niin totta kuin Herra elää, hän, joka toi israelilaiset pohjoisesta maasta ja kaikista muista maista, joihin oli heidät karkottanut.’ Sillä minä tuon heidät takaisin heidän omaan maahansa, jonka minä olen antanut heidän isilleen.” (Jer. 16:14-15; 23:7-8; vrt. Jes. 51:9-11; Hes. 20:9, 34)

Eksodus saa pakkosiirtolaisuuden myötä metaforisen merkityksen. Jumala vapauttaa kansansa kerran toisensa jälkeen. Hän pitää huolta orjuuteen joutuneista. Samalla luvatussa maasta tulee eskatologinen käsite. Profettojen julistuksessa pelastuksen aika koittaa silloin, kun Jumala todellisesti kokoaa (Messiaansa avulla) ihmiset pelastuksen valtakuntaan, Jumalan *basileiaan*.

Pääsiäisen näköalat Uudessa testamentissa

Pääsiäisen kertomus toteutuu Jeesuksen ristinkuoleman ja ylösnousemuksen tulkinnoissa monin tavoin. Tämä nähdään jo pääsiäisaterian rinnastuksissa. Vanhan testamentin mukaan

karitsa teurastetaan ja sen veri sivellään ovenpieliin merkiksi. Ateriolla liha syödään happamattoman leivän kanssa (2. Moos 12). Tämä on pääsemisen ateria, sillä nopeasti syödyn illallisen jälkeen koittaa vapautus. Kun Jeesus asettaa ehtoollisen, hän ilmaisee antavansa ensinnäkin ruumiinsa uhriksi kansan puolesta. Paavali kirjoittaa myöhemmin, että meidän ”pääsiäislampaamme, Kristus, on jo teurastettu” (1. Kor. 5:7). Toiseksi Jeesus ilmoittaa, että hänen verestään tulee merkki, joka vie Jumalan vihan toisaalle. Uuden liiton veri vuodatetaan ”syntien anteeksiantamiseksi” (Matt. 26:28). Uhriveren ajatus ei liity pelkkään syntiuhuriin tai suureen sovituspäivään, vaan myös suureen vapauttamiseen. Kun veren merkki nähdään, Herran synnyttämä tuho kulkee ohi eikä vahingoita. Seurauksena on vapautus ja lähtö kohti luvattua maata. Näin eskatologinen eksoduksen teologia on ajankohtaistettu Jeesuksen toimintaan.

Stefanos ja uusi Mooses

Stefanoksen puhe (Ap.t. 7) on targum-luenta eksoduksen teologiasta. Länsimaiselle lukijalle Stefanoksen Israelin historiaa yksityiskohtaisesti läpi käyvä esitys saattaa vaikuttaa erikoiselta. Parafraasi kätkee kuitenkin täsmällisen ja hyvin hiotun kritiikin kyseessä olleita kuulijoita ajatellen. Esitys on terävä alkukristillinen saarna juutalaiselle kuulijakunnalle. Selkeänä eksoduksen uudelleentulkintana sitä käsitellään seuraavassa hieman tarkemmin.

Saarna alkaa laajalla viittauksella Abrahamin saamaan kutsuun ja lupaukseen. Näin se toistaa juutalaisen synagogarukouksen *Amidan* teologisen avauksen ja Vanhan testamentin (teologisen) lauluperinteen lähtökohdan. Tämän jälkeen puhe keskittyy määrätietoisesti Israelin kansan uskottomuuteen ja ihmisten kohtaamiin rangaistuksiin. Avainhahmona on Mooses, joka alusta lähtien jäi israelilaisten hyljeksimäksi: ”Kuka sinut on pannut meidän päälliköksemme ja tuomariksemme?” (7:27). Tämä Mooses myös ennustaa Messiaan tulon: ”Jumala on veljienne joukosta nostava teille profeetan, minun kaltaiseni.” (j. 37). Kansa kuitenkin niskuroi sukupolvesta toiseen.

Juuri Mooses, silloin kun kansa oli koolla autiomaassa, välitti isillemme sen, mitä enkeli puhui hänelle Siinainvuorella. Hän otti vastaan elävät sanat antaakseen ne edelleen meille. Mutta meidän isämme eivät suostuneet ottelemaan häntä, vaan työnsivät hänet syrjään ja mielittelivät takaisin Egyptiin. (Ap.t. 7:38-39)

Myöhemmin Mooseksen ollessa vuorella Israel lankesi kultaisen sonnipatsaan edessä epäjumalanpalvelukseen. ”Mutta Jumala käänsi heille selkänsä ja hylkäsi heidät, antoi heidän palvoa taivaan tähtiä.” (7:42). Israelin syntien tähden Jumala ajoi kansan pakkosiirtolaisuuteen, kuten profeetat ovat ennustaneet: ”Niinpä minä siirrän teidät pois, Babylonin tuolle puolen.” (7:43). Stefanoksen saarna rakentaa pitkällä Vanhan testamentin parafraaseilla eksoduksen retoriikkaa, jossa kansan nykyinen tilanne selittyy Jumalan rangaistusten näkökulmasta. Jumala on kääntänyt selkänsä, eikä muutosta parempaan tule, ennen kuin kansa kääntyy katumuksessa Jumalan ja hänen Vanhurskaansa puoleen. Israel elää yhä Stefanoksen aikana pakkosiirtolaisuudessa näennäisestä paluustaan huolimatta. Kansa yrittää luonnollisesti vedota Herran temppeliin, joka on todisteena Jumalan armosta ja hyväksynnästä. Stefanos vastaa retorisesti asettamaansa vastakkainasetteluun terävästi. ”Korkein ei kuitenkaan asu ihmiskäsin tehdyissä rakennuksissa.” (7:47). Temppelikritiikkiä vahvistaa lainaus kohdasta Jes. 66:1–2.

Taivas on minun valtaistuimeni ja maa minun jalkojeni koroke.

Millaisen talon te minulle rakentaisitte, sanoo Herra, mikä olisi minun asuinsijani?

Olenhan omin käsin tehnyt tämän kaiken.

Jesajan kysymys täydentää kansan syntien arvostelua. Temppele on käynyt turhaksi, koska kansan sydän on kaukana Jumalasta. Jesajan alkuperäinen teksti jatkui ankaraan tyyliin: "Te teurastatte härkiä, ja kohta taas tapatte ihmisiä." (66:3). Tämänkin saarnan mukaan temppeleistä on tullut ryövärien ja murhamiesten pakopaikka. Siksi kansan uhrilahjat ovat arvottomia. "Sian verta ovat teidän ruokauhrinne, pahan palvontaa teidän suitsutuksenne."

Stefanoksen profeetalliset syytökset huipentuvat saarnan lopussa (7:51–52).

Te niskuroijat, ympärileikatut mutta sydämeltänne ja korviltanne pakanat! Aina te olette vastustamassa Pyhää Henkeä – niin kuin isänne, niin myös te! Onko yhtäkään profeettaa, jota teidän isänne eivät olisi vainonneet? He tappoivat ne, jotka ennalta ilmoittivat, että Vanhurskas oli tuleva. Ja nyt olette te kavaltaneet ja murhanneet hänet!

Israelin synti ja paatumus näkyvät siinä, että he vastustavat elävää Jumalaa. Tämä selittää myös sen, miksi kansa on hylännyt Jumalan lähettämän Messiaan, uuden Mooseksen. Mooses oli itse profetoinut uuden Mooseksen tulosta (7:37), mutta hänetkin oli nyt surmattu. Saarna luo traagisen kertomuksen valitun kansan tiestä. Jumala on antanut patriarkkojen johtamalle kansalle lupaukset ja pelastanut sen monesta ahdistuksesta. Israel on kuitenkin vastannut uskottomuudella. Vastakkainasettelu Jumalan ja hänen kansansa välillä on kärjistynyt niin pitkälle, että tämä on surmannut jopa luvattun Messiaan.

Stefanoksen puhe kuvaa ahdistuksen ajan Israelia, jonka eskatologinen eksodus ei ole vielä alkanut. Myös tässä puheessa esiintyy langennut Israel, joka tappaa Jumalan lähettämät profeetat (vrt. Jeesuksen voi-huudot). Näin puhe toisaalta selittää, miksi Jeesus kuoli, ja toisaalta varottaa Israelia vastustamasta elävää Jumalaa. Eksiilin orjuus on yhä vielä käsin kosketeltavaa. Sitä korostaa tietenkin myös puheen konteksti. Stefanoksesta itsestään tulee hetken kuluttua marttyyri. Hän on ahdistuksen kauden seuraava uhri: Israel tappaa profeettansa. Edes pääsiäinen ei saa Israelia kääntymään. Puheensa lopussa Stefanos todistaa varhaisen seurakunnan ylönousemususkosta: "Ihmisen Poika seisoo Jumalan oikealla puolella" (7:56). Tämän uskon tähden hänet sitten kivitetään.

Vaikka esityksen kritiikki on kärkevää, sama teksti luo implisiittisesti myös myönteisen kuvan Jumalan pelastushistoriasta. Abrahamille annetut lupaukset ovat toteutuneet. Mooseksen toive pelastajasta on täyttynyt. Uusi Mooses vie Herran kansan luvattuun maahan eli pelastuksen seurakuntaan. Daavidin pyyntö todellisesta temppeleistä on saanut vastauksensa. Jesajan lauseita mukaillen se ei ole kivinen rakennus, vaan sydänten temppele. Oikea usko Jumalan lähettämään Vanhurskaaseen merkitsee profeettojen ennustusten mukaisesti korvien ympärileikkausta. Oikean valitun kansan jäsenen tuntomerkinä on sydämen ympärileikkaus Pyhässä Hengessä. Stefanoksen puhe edustaa sekin restauraation eskatologiaa, joka tähtää uuden temppelein tulemiseen. Kristusta, uutta Moosesta seuraavat uskovat pääsevät Jumalan todelliseen temppeleihin, jossa Vapahtaja on heidän vanhurskautensa ja Pyhä Henki pyhittää heidät.

Paavali ja luvattu maa

Paavalille vanhurskautus uskosta lahjoittaa samalla Hengen ”ensi lahjan”, joka on takeena ruumiin lunastamisesta. Pelastus ja lapseus tulevat keskellä ahdistusta ja vainoja, mutta evankeliumin perusteella ihmisillä on toivo (Room. 8:23-24). Tähän liittyen Paavali toisaalla kirjoittaa, että ”me olemme taivaan kansalaisia” (Fil. 3:20). Luvattu maa on olemassa, mutta matka sinne on kesken. Usko merkitsee vapautumista tämän maailman orjuudesta.

Juutalaiskristillinen teologia

Heprealaiskirjeessä Kristus vapauttaa kaikki ne, jotka kuoleman pelosta olivat ”olleet orjina”. Kristus on uusi Mooses (3:3), joka johdattaa omiaan erämaassa (3:7-18). Jumalan kansan lepo on pian tulossa (4:9). Eksodusta tulkiten Heprealaiskirje selittää uutta liittoa Kristuksessa (8:5–13). Mooseskin on uskon esikuva (11:27), koska edessä on valtakunta, joka ”ei järky” (12:28). Lopulta Ilmestyskirjassa Kristuksen uhriveri tuo anteeksiantamuksen synneistä ja Herra itse tekee omistaan kuningaskunnan (Ilm. 1:5-6). Kirjan suuri metanarratiivi kuvaa eksodusta maailmasta ja kuvaus huipentuu siihen, että uskovat pääsevät luvattuun maahan (21:1–3).